

KRONIEK

Prof. mr. P.J. Teunissen

Veiligheidsproblematiek in een nieuwe fase

De debatten over vrede en veiligheid zijn in een rustiger vaarwater gekomen, maar zijn nog niet voorbij. Prof. Teunissen bespreekt enige verleden jaar verschenen publikaties op dit terrein: het rapport 'Veiligheidsbeleid van de toekomst' van de Adviesraad Vrede en Veiligheid; 'Ethiek en kernbewapening' van dr. H. Woldring, 'Verzekerde vrede of verzekerde vernietiging' door dr. K. van der Bruggen en het rapport 'Vrede Wegen' van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA.

Na de crisis en polarisatie sinds eind '79 is de problematiek van vrede en veiligheid in een rustiger fase gekomen. Maar de debatten zijn niet voorbij, in het buitenland niet en dus ook niet in Nederland. Nieuwe problemen kondigen zich aan, zo blijkt uit recente literatuur en politieke documenten.

Het rapport 'Veiligheidsbeleid van de Toekomst' van de Adviesraad Vrede en Veiligheid (Adviescommissie Brands)¹ opent met een terugblik op de oorzaken van de crisis tussen Oost en West en binnen het Atlantisch Bondgenootschap. Het signaleert dat in de jaren zestig en zeventig toenemend snel een einde kwam aan de militaire en economische hegemonie van de

VS. De gevolgen waren ingrijpend. De VS kon geen patentoplossingen meer geven voor de veiligheid van het Westen en een stabiele wereldeconomie; de Sowjet-Unie greep haar kans voor een sterke machtsuitbreiding.

Het nucleaire afschrikkingsevenwicht heeft de veiligheidsproblematiek paradoxaal gemaakt. Het heeft spanningen doen ontstaan tussen enerzijds de militaire eisen van het behoud van een geloofwaardige strategie, inclusief een voortgezette koppeling van de veiligheid van West-Europa aan die van de VS, en anderzijds de vereisten van wapenbeheersing en stabiliteit in de strategische verhoudingen.

Binnen de alliantie is een heel scala aan opvattingen over het wenselijke beleid ontstaan; de NAVO-landen komen moeilijker op één lijn. Het aanvankelijke streven van Reagan naar een herstel van Amerika's superioriteit bleek te hoog gegrepen en verscherpte de spanningen binnen het bondgenootschap.

Vooral in West-Europa werd onvol-

Prof. mr. P.J. Teunissen (1936) is bijzonder hoogleraar in de Sociologie van de internationale betrekkingen aan de R.U. Groningen.

1. Adviesraad Vrede en Veiligheid, *Veiligheidspolitiek van de toekomst*. Ministerie van Buitenlandse Zaken. Den Haag 1986.

doende onderkend, dat tegenover de Amerikaanse politieke en militaire matiging van de jaren zeventig geen overeenkomstige Russische politiek had gestaan. De Sowjets hadden hun expansie in de Derde Wereld voortgezet en de militaire Oost-Westverhouding belangrijk in hun voordeel gewijzigd, in het bijzonder ten nadele van West-Europa.

De roep om het behoud van ontspanning in Europa en het herleefde verlangen naar een Duits-Duitse toenadering stonden averechts op de behoeften van de VS aan meer Westelijke kracht tegenover de Sowjet-Unie.

In economisch opzicht zijn de VS, de EG en Japan concurrenten geworden, die balanceren op de rand van confrontaties. Ook hierom heeft het bondgenootschap aan eenheid verloren, met als uiterste tegenstellingen de rechtervleugel van de Republikeinse Partij in de VS en radicaal-links in West-Europa. Amerika is niet meer het idool van West-Europa. Meer dan vroeger berust de NAVO op wederzijds becalculeerde politieke noodzaak. Aldus de commissie.

Het rapport is opgesteld onder leiding van een vakhistoricus, die een eind heeft willen maken aan het publieke geharrewar over de ontwikkeling van de krachtsverhouding tussen Oost en West en de redenen van het NAVO-dubbelbesluit. Maar de verdeeldheid in de commissie was nog zo groot, dat zij geen aanbevelingen kon uitbrengen. Slechts bij nauwkeurige lezing blijkt dat de meerderheid van de commissie voor een sterkere eenheid van West-Europa in het kader van de NAVO is, met gemoderniseerde nucleaire en niet-nucleaire opstellingen. Formeel beperkt het rapport zich tot het stellen van een aantal vragen, die aansluiten bij 'de gemiddelde NAVO-positie'.

De vragen op militair terrein betreffen o.m. het probleem of de balans tussen de VS en de Sowjet-Unie stabiel wordt, dan wel minder stabiel, indien de VS zich even-

als de Sowjet-Unie toeleggen op versterking van hun nucleaire slagwapens. Kan SDI de kernwapens overbodig maken, en is dat wenselijk? Is het gewenst dat de NAVO nieuwe, niet-nucleaire technologie gebruikt voor een versterking van haar offensieve verdedigingsmogelijkheden (FOFA), alsmede technologie voor de afweer van raketten en vliegtuigen (Europees verdedigingsinitiatief, ATBM, enz.)? Hoe kan een meer specifiek Westeuropees veiligheidsbeleid worden geformuleerd en zijn er nieuwe instellingen voor nodig?

Het rapport biedt voer voor politici en strategen, eerder dan voor de publieke opinie. Dit niet alleen vanwege de technische analyses, maar ook omdat de opiniepeilingen in West-Europa onveranderd uitwijzen dat de steun voor de NAVO overheersend blijft. In alle zgn. plaatsingslanden kon de INF-modernisering worden gerealiseerd. Het verzet tegen de kernwapens en de polarisatie van de jaren tachtig zijn vooral een zaak geweest van elites en middengroepen, en in hoge mate een conflict tussen linkse partijen en die van het centrum en rechts. De Britse Labour-partij en de Westduitse SPD nemen met hun hernieuwde actie tegen de kernwapens electorale risico's. Helmut Schmidt heeft nu de Bondsdag verlaten, en eigenlijk ook zijn partij.

De commissie-Brands heeft inderdaad niet alle van belang zijnde vragen gesteld en zij spreekt terughoudend over een eigen Westeuropese veiligheidsconceptie en een van de supermachten ontruimd Europa. De tweedeling tussen de socialistische partij van Noordwest-Europa enerzijds en de meeste christen-democratische partijen en de conservatieven anderzijds, scheidt een gerede kans dat de politieke besluitvorming in de Europese Gemeenschap moeizaam blijft verlopen en de invloed van de VS weinig verandering ondergaat. Illustratief zijn in dit verband de recente debatten in het Europese Parlement. Op 15 mei 1986 aanvaardde het parlement een sterk ontkracht motie

Hänsch-Dankert, waarin de wenselijkheid van een eigen veiligheidsbeleid van de Gemeenschap werd uitgesproken, maar zonder veel concretisering. Meningsverschillen over de verhouding tot de VS, SDI, wapenbeheersing, het technologiebeleid van de Gemeenschap en de West-europese defensiesamenwerking verhinderden dit.² Evenzo bleek het op 10 juni 1986 onmogelijk in het Europese Parlement overeenstemming te krijgen over een coördinatieorgaan voor Eureka.³

Het is de vraag, of een vooruitgang in de Oost-Westbetrekkingen in Europa gemakkelijker te bereiken wordt als de VS zich vergaand uit West-Europa terugtrekt en West-Europa er alleen voor staat. Zeker

voortaan Amerikaanse troepentransporten naar Europa tijdig moeten worden aangemeld.

Uiteraard staan hier concessies van de Oostelijke zijde tegenover. Maar de Sowjet-Unie behoudt een grote strategische kracht tegenover West-Europa, en zij kan in Oost-Europa de politie en veiligheidsdiensten gaan versterken. Als de tekenen niet bedriegen hebben de meeste Westelijke regeringen voorlopig een voorkeur voor een tussenoplossing. Die zou overigens op kortere termijn ook wel voordeliger kunnen zijn voor de Sowjet-Unie, omdat zij beter past bij het beeld van een gedeeld Europa. Maar de Sowjet-Unie zal haar ontwapeningsactie zeker voortzetten. Het is haar belangrijkste middel om tegendruk te geven tegen Westelijke druk inzake de mensenrechten, en om West-Europa en de VS van elkaar te verwijderen.

Terugtrekking van de V.S. uit West-Europa bevordert de Oost-Westbetrekkingen niet.

is daarentegen dat de VS hun invloed in West-Europa behoudt zolang er Amerikaanse kernwapens in Europa blijven – met name de Pershing II en de kruisraket – en dus de opperbevelhebber van de NAVO een Amerikaan blijft.

Het huidige Oost-Westoverleg over de kernwapens heeft daarom meer implicaties dan rechtstreeks wordt uitgesproken. Een 'tussenoplossing' inzake de Pershing II en de kruisraketten betekent een onverminderde aanwezigheid van de VS. Een 'nul-oplossing', met alle daaraan verbonden voorwaarden, brengt een verminderde Amerikaanse aanwezigheid in zicht. Dat wordt des te meer voelbaar als

Ethiek van de kernwapens

In kerkelijk Nederland is de polarisatie over haar hoogtepunt heen. Het Moderamen van de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Synode handhaven weliswaar hun uitspraken tegen de kernwapens, maar zij aanvaarden nu duidelijker dan voorheen een pluriformiteit van opvattingen onder hun kerkleden.⁴

Aan de Vrije Universiteit heeft dr. H. Woldring op de controverses gereageerd met een studie over 'Ethiek en Kernbepapening'.⁵ Daarin stelt hij dat zowel een zuiver consequentialistische ethiek, die alleen op de gevolgen van het handelen let, als een pure gezindheidsethiek, tot averrechtse gevolgen leiden en vastlopen. Nodig is een verantwoordelijkheidsethiek die

2. Ontwerp-resolutie Hänsch-Dankert (Doc. B2-219/86), aanvaard op 15 mei 1986. Zie ook: Handelingen van het Europese Parlement Nr. 2-339/103-127. 237.

3. *Europa van Morgen* (18 6 1986) 357.

4. Zie het besluit van de Generale Synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland d.d. 5 maart 1986 inzake de bezwaarschriften tegen het besluit van 7 maart 1984.

5. Dr. H. Woldring, *Ethiek en Kernbepapening*, VU Uitgeverij, Amsterdam 1985.

door de kompasnaald van een juiste gezindheid in het goede spoor wordt gehouden; die rekening houdt met dwingende realiteiten en tegelijk naar positieve verandering streeft. Het gaat om 'het in handelingen antwoord geven op het appel van de ethische beginselen binnen de bestaande maatschappelijke, politieke en (in dit verband ook) militaire werkelijkheid' (p. 162). Gelet op de Russische politiek en bewapening acht hij de defensie-inspanningen van de NAVO in het algemeen verantwoord. Niettemin aanvaardt hij de invoering van de Pershing II en de kruisraket slechts met het grootst mogelijke bezwaar. Nederland heeft aan de besluiten meegewerkt, zonder zijns inziens veel invloed uit te kunnen oefenen. Maar alsnog moet getracht worden via het wapenbeheersingsoverleg plaatsing van minder of geen kruisraketten in ons land te verkrijgen, in ieder geval een tweede generatie kruisraketten tegen te houden (p. 159). Zijn wens is weer actueel.

Een aantal punten in het betoog frappeert. Als ethisch handelen een handelen in context is, behoort die context niet minder aandacht te krijgen dan de bezinning op de ethiek. Maar Woldring gaat zeer onvolledig op de achtergronden van het NAVO-dubbelbesluit in. De critici en sceptische voorstanders van het besluit laat hij aan het woord, maar het beraad in het kader van de NAVO komt niet aan bod.

Woldrings uitvoerige vergelijking van diverse opvattingen over ethiek doet de vraag rijzen, of er in onze wereld een volmaakte, door mensen uitgedachte, ethische doctrine en een volmaakt menselijk handelen bestaan. Het antwoord is ongetwijfeld ontkennend. De Bijbel is een boodschap aan een onvolmaakte wereld. De kern van de ethiek laat zich niet anders formuleren dan in Lukas 10:25-28: 'de Heer uw God beminnen met geheel uw hart, met geheel uw ziel, met geheel uw kracht, met geheel uw verstand, en uw naaste als uzelf'. Het is een intuïtie tot het goede die alle pogingen tot systematisch

definiëren en alle historische betrekkelijkheid overstijgt.

Verskil van mening is mogelijk over wat in concreto onder verantwoordelijkheidsethiek moet worden verstaan. Woldring voelt zich sterk aangesproken door de opvattingen van Goudzwaard en Schuurman (p. 108, 109). Niet tot de verantwoordelijkheidsethiek rekent hij o.m. het standpunt van de Nederlandse bisschoppen inzake de kernwapens, vanwege de onduidelijkheid die daar volgens hem blijft over de kritische functie van de ethiek ter doorbreking van de status quo (p. 109). Deze beoordeling wekt bevreemding gezien hetgeen de bisschoppen gezegd hebben over de noodzaak van het kweken van wederzijds vertrouwen en van wederzijdse eenzijdige stappen ter doorbreking van de bestaande situatie. Is dit niet een spoor van de heftigheid van de controverses van de afgelopen jaren?

De kerken moeten ophouden politiek te bedrijven en zelf strijdtooneel van de politiek te zijn; zij moeten zich concentreren op hun eigen taak van geloofsverkondiging en pastorale zorg. Aldus Kuitert in zijn 'Alles is politiek, maar politiek is niet alles'.⁶ Blijft de vraag, hoe dit te realiseren. In relatief democratisch ingerichte kerken als de reformatorische kerken leiden politieke en maatschappelijke controverses met een sterk ethische inslag gemakkelijk tot een strijd om kerkelijke uitspraken; ook de streng episcopale R.K. Kerk is de afgelopen jaren niet aan een richtingensrijd ontkomen. Het IKV, het ICTO, het HBV en de Raad van Kerken zijn nog lang niet met elkaar uitgepraat; of de conflicten gaan onder de oppervlakte verder.

In de lijn van de depolarisatie ligt ook de studie van Van Bruggen: 'Verzekerde

6 H.M. Kuitert, *Alles is politiek, maar politiek is niet alles – Een theologisch perspectief op geloof en politiek*, Ten Have, Baarn 1985.

Vrede of Verzekerde Vernietiging'.⁷ Zij markeert een herbezinning in de kring van Pax Christi – en ten dele ook het IKV – op de stellingnamen sinds 1977. Abstract, of absoluut-ethisch bezien zou men de kernwapens onvoorwaardelijk moeten afwijzen, maar politiek kan dat niet. Ook Van Bruggen zoekt een combinatie van doelgerichtheidsdenken en gezindheidsdenken. De kernbewapening mag slechts onder voorwaarden worden aanvaard. Voor de criteria zoekt hij aansluiting bij de leer van de gerechtvaardigde oorlog. Maar die term kan in het tijdperk van de kernwapens misverstanden oproepen. Daarom kiest hij voor de term 'gerechtvaardigde afschrikking'.

Bij een inzet van kernwapens kunnen volgens Van Bruggen de traditionele criteria van de leer van de rechtvaardige oorlog moeilijk of niet worden gerespecteerd. En als het alleen om afschrikking gaat, blijken deze criteria toch op gespannen voet met elkaar te komen. De 'ethisch' meest verantwoorde strategie zou gebaseerd moeten zijn op kernwapens met een beperkte en nauwkeurig bepaalbare uitwerking, te richten op militaire doelen. Maar dit leidt gemakkelijk tot minder stabiele strategische verhoudingen en het kan een bewapeningswedloop bevorderen. Van Bruggen wil deze weg daarom niet inslaan, hoewel hij minister Weinberger zo uitvoerig citeert, dat hij wel enige mérites in diens opvattingen lijkt te onderkennen. Hij geeft de NAVO-strategie tenslotte het voordeel van de twijfel, op grond van haar waarschijnlijke effectiviteit. Alternatieve strategieën als die van Egbert Boeker en het Zwitserse model van territoriale verdediging komen in theorie wel dicht bij de leer van de gerechtvaardigde oorlog, maar Van Bruggen erkent dat hun effectiviteit onder de vigerende omstandigheden – helaas – niet te bewijzen valt.

De afschrikking mag volgens Van Bruggen slechts dienen ter bescherming van eigen grondgebied en bondgenoten, niet tegen aantasting van belangen daarbui-

ten. Hij gaat daarbij echter onder meer voorbij aan het feit dat de afschrikking wereldwijd een macro-stabiliteit schept, die tot op heden heeft voorkomen dat regionale conflicten tot een wereldoorlog leidden; die – zij het op gebrekkige wijze – een basis geeft aan het functioneren van de VN en van de internationale rechtsorde.

Vrede Wegen

Het rapport 'Vrede Wegen' van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA sluit een periode af, begonnen met de rapporten van de commissies Neuman en Donner. Het wil een samenvatting zijn van het debat van de afgelopen jaren en een reactie er op. Het betoog komt er op neer, dat een wezenlijk alternatief voor de NAVO en haar strategie ontbreekt; dat de Amerikaanse kernwapens in Europa nodig zijn voor de koppeling van de veiligheid van West-Europa aan die van de VS. Wel bepleit het rapport een sterkere eenheid van West-Europa, ook op het gebied van de defensie, in het kader van de NAVO. Het veiligheidsbeleid moet weg van een nationalistische benadering. Het moet bijdragen tot een rechtvaardige internationale orde, tot een verbetering van de feitelijke situatie, tot wapenbeheersing en een beperking van de rol van de kernwapens, met name van gevechtskernwapens. De kosten van de bewapening moeten in toom gehouden worden.

Het is de verdienste van 'Vrede Wegen' dat het veel materiaal verschaft, leesbaar is en depolariseert. Het is niet dogmatisch en wil bijdragen tot een verder debat. Vragen en punten van bespreking blijven er inderdaad over, vooral gelet op de nabije toekomst.

Zal het de NAVO inderdaad mogelijk zijn een aanval met conventionele middelen op te vangen en af te slaan (criterium p.

7. Koos van der Bruggen, *Verzekerde Vrede of Verzekerde Vernietiging – Ontwikkeling van een theorie van gerechtvaardigde afschrikking*. Uitgeverij J.H. Kok, Kampen 1986.

95) zonder gebruik te maken van de mid-delen van FOFA (Follow On Forces At-tack; niet-nucleaire afweermiddelen tegen het 2e en 3e echelon van de strijdkrachten van het Warschau-pact) en ATBM (Anti Tactical Ballistic Missiles; afweermidde-len, ook tegen raketten met conventionele en chemische ladingen, evt. ook tegen vliegtuigen)? Deze vraag is extra actueel vanwege de beperkte aanwezigheid van parate Nederlandse strijdkrachten in de Bondsrepubliek, een probleem waarop met name de commissie-Brands wijst.

'Vrede Wegen' heeft gemengde gevoe-lens over FOFA en laat ATBM nog grote-lijks onbesproken. Daar staat tegenover dat de Tweede Kamer bij de motie-Eng-wirda (4 febr. 1986) gevraagd heeft om een studie in Europees verband inzake ATBM, gezien de nog vele bestaande vra-gen en omdat het mogelijk een gedwon-gen vroegtijdige inzet van kernwapens door de NAVO kan voorkomen.⁸ Ook mr. Mommersteeg heeft een feasibility-studie aanbevolen⁹ en dr. Bot meent dat er op langere termijn geen ontkomen aan is.¹⁰ Acht men deze ontwikkeling bezwaarlijk, dan zal in feite een zwaardere functie blij-ven liggen bij de kernwapens.

In dit verband zij opgemerkt, dat de Franse regering inmiddels werkt aan een wijziging van haar militaire doctrine. Bij een gewapend conflict moet in een vroe-ger stadium worden overgegaan tot de in-zet van nucleaire slagveldwapens. Dit om

een tegenwicht te bieden tegen het stre-ven van de NAVO naar een verhoging van de atoomdrempel.

Dit alles leidt tot de conclusie dat in de komende tijd juist een zeer technische ma-terie, in snelle ontwikkeling, bij de NAVO ter discussie staat. En, zoals de Advies raad Vrede en Veiligheid uitvoerig be-toogt, de vraag welke middelen de situatie in Europa het best beheersbaar maken, stelt ons herhaaldelijk voor paradoxen. Het is dan niet zo gemakkelijk te beoorde-len welke maatregelen in feite tot een ver-betering van de verhoudingen in Europa leiden.

Een vraag is ook, welke consequenties voor strategie en middelen het feit behoort te hebben, dat ook West-Berlijn tot het NAVO-verdraggebied behoort. Ook als beide allianties zich meer defensief opstel-len (p. 87) gaat hier toch een voordeel naar de Oostelijke zijde.

Een fundamenteel probleem van Euro-pese veiligheid is, dat ontspanning crises kan oproepen, omdat zij de deling van Europa in gevaar brengt. Dat is gebeurd in 1968, het kan opnieuw gebeuren nu de contacten tussen Oost en West zeer zijn toegenomen. Het probleem van militaire oorlogsvoorkoming blijft actueel totdat fundamentele politieke oplossingen zijn bereikt.

Een vraag is voorts, of het reëel is als element van defensie op te nemen een spreiding van verantwoordelijkheden in onze samenleving, zoals voorgesteld door de aanhangers van sociale verdedi-ging (p. 95). De moderne samenleving is juist ten aanzien van sleutelvoorzieningen sterk gecentraliseerd.

De meeste grotere bondgenoten van de VS hebben zich inmiddels achter SDI gesteld en de Westeuropese – ook de

---

De Franse regering zal in een gewapend conflict sneller overgaan tot een inzet van kernwapens.

---

8. Motie Engwirda d.d. 25 november 1985 (19 061, nr. 5)

9. Mr. J.A. Mommersteeg, Een 'Europese' anti-raketverdediging?, *Atlantisch Perspectief* (1985/4) 2-4

10. Dr. B.R. Bot, Anti-raketverdediging – Actief of Passief – Westeuropes of Atlantisch? *Atlantisch Perspectief* (1985/6) 1-6.

Nederlandse – industrie werkt er aan mee. De VS zal het project tenminste in een beperkte opzet realiseren, ter bescherming van vitale punten. Kan Nederland dan zijn reserves handhaven, of is het beter aansluiting te zoeken bij de criteria, overeengekomen in het verband van de Westeuropese Unie, welke uitgaan van een mix van offensieve en defensieve strategische wapens? 'Vrede en Wegen' sluit dat niet uit (p. 45), maar heeft wel een voorkeur voor een 'nul-optie' inzake SDI, en deze zaak leeft sterk in de Nederlandse politiek.

Inzake het ethisch denken over de kernwapens onderscheidt het rapport globaal drie standpunten. Het standpunt (1) van de kernwapenrelativisten, voor wie de traditionele leer van de gerechtvaardigde oorlog volop actueel is gebleven, met name omdat de kernwapens steeds kleiner en preciezer worden. Het standpunt (2) dat kernwapens volstrekt onaanvaardbaar zijn, ongeschikt voor enig doel. Ook dit standpunt oordeelt op grond van criteria van de leer van de rechtvaardige oorlog, maar het beoordeelt de kernwapens anders dan de kernwapenrelativisten. Tenslotte is er de opvatting (3) dat de traditionele leer van de rechtvaardige oorlog tekort schiet in het nucleaire tijdperk. Volgens deze opvatting moet het kernwapen vooral de oorlogsvoorkoming dienen en moet uiterst terughoudend worden gedacht over de inzet van kernwapens. Het rapport noemt in dit verband vooral de opvatting van de H. Stoel en de R.K. bisschoppenconferenties.

Aansluitend zij hier op twee punten gewezen. De R.K. Kerk onderkent dat het vraagstuk van de kernwapens door technische ontwikkelingen anders kan komen te liggen. Aldus ook de Amerikaanse bisschoppen in hun herderlijk schrijven van mei 1983. Het is naar r.k. opvatting niet principieel ongeoorloofd kleinere en preciezere kernwapens te ontwikkelen, maar een zaak van politieke afweging. Voor de NAVO kan het nodig zijn, ook als zij afziet

van verdedigingsstrategieën als Airland Battle.

De r.k. benadering komt er op neer, dat in het tijdperk van de kernwapens op een meer *gedifferentieerde* wijze over wapens en gewapend geweld moet worden gedacht dan in het tijdperk van de klassieke doctrine van de rechtvaardige oorlog.

Oecumene

De kerken hebben de afgelopen jaren ieder op haar manier een belangrijke rol gespeeld in het kernwapendebat en de betrekkingen tussen Oost en West. Naar aanleiding hiervan is vanuit de DDR de gedachte van een vredesconcilie gelanceerd. Deze heeft aan Westelijke zijde weerklank gevonden.

Een parallelle lijn loopt vanuit een beeraad van de Conferentie van Europese Kerken en de Europese Bisschoppenconferentie, in 1984. De kerkelijke leiders formuleerden een boodschap van vrede en ontwapening. Ook bepleitten zij een oecumenisch concilie, op basis van het gemeenschappelijk erfgoed van de kerken van Oost en West: het credo van Nicea-Constantinopel. Alleen een dergelijk concilie zou een herformulering van de christelijke geloofsbelijdenis mogen ondernemen.¹¹

Gelet op de verschillen in opvatting tussen de Wereldraad van Kerken (Vancouver, 1983) en de H. Stoel, heeft de H. Stoel deze gedachte niet overgenomen. In de encycliek *Dominum et Vivificantem* (1985) stelt de H. Stoel dat het Tweede Vaticaans Concilie voor de huidige tijd tot afgeronde uitspraken is gekomen.¹²

Ook houdt de H. Stoel vast aan zijn opvatting dat ontwapening door onderhandelingen moet worden bereikt. Een vredesconcilie zou inzet van propaganda kunnen worden. Wel heeft de paus de leiders van de wereldgodsdiensten en van de christelijke kerken uitgenodigd voor

11. *Archief der Kerken*, (jaargang 41, nr. 4) 311.

12. *Archief der Kerken*, (jaargang 41, nr. 7) 532.

een gezamenlijke gebedsbijeenkomst te Assisië. Deze uitnodiging is inmiddels aanvaard.

Franciscus is bij uitstek een figuur die de wereld kan terugleiden naar de wortels van een zuiver bestaan, die tegenstellingen overbrugt. Maar wie hem ernstig neemt weet ook, dat de af te leggen weg nog lang is.

Naschrift

Dit artikel werd eind september j.l. afgerond. Het Oost-West-overleg sindsdien en de politiek van Gorbachov hebben hoop gewekt op een verdere toenadering tussen Oost en West. Maar er blijven problemen. Oostelijke liberalisaties kunnen – ongewild – in een crisis uitmonden, zeker als de Duitse deling in het geding zou komen. De aankondiging van troepenbewegingen, overeengekomen te Stockholm,

geldt niet voor het voorwaarts opstellen van strijdkrachten en er mogen gebieden aan inspectie worden onttrokken. Daarvan kan vooral het Warschau-pact profiteren. Russische ontspanningspolitiek kan de NAVO verder uiteendrijven. Daarom blijft de vraag welk beleid de Sowjet-Unie op langere termijn zal voeren, hoe veilig West-Europa al is en of de strategische verbondenheid met de VS kan worden gemist. De Amerikaanse kernwapens in Europa blijven in het centrum van het debat.

